

УДК 81'271

© Сукачова Г.П., Сукачова Т.І.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Постановка проблеми. Підготовка фахівців у сучасних закладах освіти передбачає створення умов для здобуття особистістю знань, умінь та навичок з фаху, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку особистості, підвищення освітньо-культурного рівня громадян. Забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців визначає необхідність підготовки компетентних фахівців, які мають глибокі знання зі спеціальності, здатні орієнтуватися у виробничих ситуаціях, ділових контактах та в інших випадках, пов'язаних із здійсненням професійної діяльності. За таких умов першочергового значення набуває формування мовленнєвої компетенції майбутніх інженерів-педагогів. Особливо гостро ця проблема постає при підготовці іноземних студентів. Широкі можливості для формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей надає дисципліна «Російська мова»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науково-педагогічній літературі значна увага приділена проблемам формування мовленнєвих умінь, комунікативних умінь, мовної компетенції, культури мовлення, культури ділового мовлення. Це роботи Л.В.Барановської, Г.Г.Берегової, Л.М.Головатої, В.М.Гриньової, В.С.Коломієць, Н.М.Костриці, О.В.Мартіної, Е.Г.Полатай, Т.П.Рукас, Л.Н.Тоцької, М.Б.Успенського, О.Н.Хорошковської, О.М.Казарцевої, Н.Л.Тоцької, В.Г. Пасинок. Проблеми комунікативної підготовки майбутніх педагогів розглядають у своїй роботі В.М.Гриньова, Е.Г.Полатай, А.І.Годлевська, В.В.Полторацька, педагогічним умовам формування мовленнєвих навичок у майбутніх педагогів приділяють увагу М.І.Пентилук, М.А. Богуш, С.І.Пасов, К.М.Плиско, М.С.Вашуленко, С.А.Смірнов. Значну увагу дослідників приділено визначенню і обґрунтуванню педагогічних умов формування професійної культури вчителя (наукові праці Ж.Л.Вітліна, І.А.Зязюна, Н.Г.Ничкало, С.О.Сисоєвої, В.В.Радула, Н.Б.Крилової, В.О.Сластьоніна), а також дослідженню різних аспектів формування педагогічної культури (роботи О.В.Барабанщикова, О.В.Бондарєвської, М.М.Букач, О.Б.Гармаш, Т.В.Іванової, І.Ф.Ісаєва, О.П.Рудницької).

Визначаючи компетенції як внутрішні, потенційні, приховані новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей та відносин), які потім виявляються у компетентностях людини як актуальних, діяльнісних проявах, І.О. Зимня серед десяти основних компетенцій виділяє компетенції у спілкуванні: усному, писемному, діалог, монолог, створення та сприйняття тексту; знання та дотримання традицій, ритуалу, етикету; кроскультурна поведінка; ділове листування; діловодство, бізнес-мова; іншомовне спілкування, комунікативні завдання, рівні впливу на реципієнта [1].

М.Б. Успенський [7], розглядаючи основи викладання курсу сучасної російської мови у педагогічному ВНЗ, зазначає, що «...термін «компетенція» (від лат. *competere* – добиватися, відповідати, підходити) стосовно мови та лінгвістики бере початок від американського мовознавця М.Хомського, який заклав основи так званої породжувальної (трансформаційної) граматики. У сучасній лінгвістиці та лінгвометодиці під компетенцією розуміють сукупність знань, умінь та навичок з мови, сформованих у процесі викладання лінгвістичної дисципліни». [7, с. 72]. Вчений виділяє лінгвістичну, мовну та комунікативну (мовленнєву) компетенції, які розрізняються за характером отримуваних знань. Лінгвістична компетенція включає визначення лінгвістичних понять (які часто варіюються у лінгвістів); міжмовні співставлення різних мов з метою виявлення їх системних

особливостей; класифікацію мов (генеалогічну, типологічну тощо); знання про концепції мовознавців та лінгвістичні напрями (школи); про типології аспектних явищ, спільних у різних мов світу.

Мовна компетенція, за визначенням М.Б. Успенського, – це знання про будь-яку мову, особливості її системи, нормативності, про специфіку її аспектів (фонетику, лексику, граматику, орфографію тощо). Це характеристика її категорій та форм, відомості про семантику її аспектних одиниць та засоби вираження, це знання про класифікації тих чи інших явищ мови, етимологічних та історичних довідок про них [7, с.73]. Комунікативна (або мовленнєва, за визначенням М.Б.Успенського) компетенція, стосовно знань про мову, включає відомості про вживання у мовленнєвому спілкуванні аспектних одиниць мови (звуків, морфем, слів, словосполучень, речень), про їх розрізнення з метою правильного вживання у мовленні, це ті знання, які надаються у формі правил, прийомів розрізнення та вживання одиниць мови, різноманітних конструкцій і рекомендацій з функціонування мови у мовленнєвому спілкуванні [7, с. 73].

На думку О.Н. Хорошковської, «...мовну компетенцію складають знання з мови і частково - мовленнєві уміння і навички, сформовані на основі цих знань: орфоепічні на основі знань з фонетики, лексичні (засвоєння словника), граматичні (на основі знань з граматики), стилістичні тощо. Комунікативну компетенцію складають уміння і навички різних видів мовленнєвої діяльності (слухати і розуміти мову, говорити, читати й писати, спілкуватися в типових ситуаціях)» [8, с. 41].

О.М.Казарцева пов'язує володіння мовним матеріалом (мовленням), дотримання соціальних норм мовленнєвого спілкування, правил мовленнєвої поведінки з комунікативною компетентністю [2, с. 9]. За визначенням автора, «...комунікативна компетенція – це знання, уміння і навички, необхідні для розуміння чужих та створення власних програм мовленнєвої поведінки, що адекватні цілям, сферам, ситуаціям спілкування. Вона включає: знання основних понять лінгвістики мовлення – стилі, типи, способи зв'язку речень у тексті та ін., уміння і навички аналізу тексту і, нарешті, власне комунікативні уміння – уміння та навички мовленнєвого спілкування, що застосовуються до різноманітних сфер і ситуацій спілкування, з урахуванням адресата та мети» [2, с. 10].

Н.Л.Тоцька, досліджуючи формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного ВНЗ, серед найважливіших умінь, що складають основу мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця, виділяє такі:

- вести діалог, дотримуючись вимог мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях (у дружньому колі, у ситуації безпосереднього спілкування на зборах та ін.);
- створювати усні монологічні висловлювання (виступати на засіданні з повідомленням, доповіддю, поділитися в колі знайомих побаченим, почутим, висловити своє ставлення до обговорюваного питання);
- адекватно сприймати на слух діалог і монолог;
- створювати письмові тексти різних стилів, жанрів мовлення;
- користуватися різними видами читання [6, с 7].

На думку В.Г. Пасинок, успіх процесу формування мовленнєвих умінь студентів нефілологічних спеціальностей забезпечується формуванням особистісного інтересу до феномену мови і мовленнєвої культури; спрямованістю навчальної діяльності на усвідомлення суті й особливостей розвитку педагогічного мовлення; систематизацією необхідних знань; формуванням уміння застосовувати живе слово як інструмент педагогічного впливу; координацією процесів навчання студентів у практичній та ігровій діяльності; моделюванням ситуації для появи мовленнєвих умінь та самореалізації особистісних професійних якостей з одночасним оволодінням навичками їх застосування при зміні ситуацій; усвідомленням і критичним застосуванням теорії та методики мовленнєвої діяльності у педагогічній практиці [5, с. 4].

Постановка завдання. Метою статті є визначення переліку завдань, пропонованих для реалізації педагогічних умов формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей при вивченні дисципліни «Російська мова».

Виклад основного матеріалу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей при вивченні дисципліни «Російська мова» буде ефективним за таких умов:

1. Усвідомлення іноземними студентами інженерно-педагогічних спеціальностей необхідності формування мовленнєвої компетенції.
2. Систематичного використання засобів формування мовленнєвої компетенції.

Реалізація першої педагогічної умови формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей (усвідомлення іноземними студентами інженерно-педагогічних спеціальностей необхідності формування мовленнєвої компетенції) при вивченні дисципліни «Російська мова» має передбачати точне формулювання теми заняття; однозначне визначення об'єкта, предмета, мети, завдання роботи; залучення студентів до самооцінювання; контроль під час перевірки студентських робіт за дотриманням логічності, послідовності, обґрунтованості відповіді; аналіз відповіді студентів з точки зору логічності, послідовності, обґрунтованості подачі матеріалу, чітке виділення етапів спілкування, контроль за відповідністю мовних засобів етапу професійного спілкування та ситуації спілкування; виділення логічних етапів розкриття змісту понять, подачі матеріалу; урізноманітнення використовуваних мовних засобів у однотипних ситуаціях спілкування; аналіз доречності, точності, чіткості власних висловлювань та висловлювань інших студентів з огляду на мету та ситуацію спілкування; використання різноманітних стратегій мовного спілкування та конструкцій власних висловлювань; дотримання відповідності обраної стратегії комунікації та використаних етикетних одиниць тональності спілкування, позиціям співрозмовників у процесі комунікації; залучення студентів до свідомого використання мовних одиниць під час діалогу з викладачем та студентами; аналіз власної роботи і роботи одногрупників під час виконання вправ.

Для реалізації другої педагогічної умови формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей (систематичного використання засобів формування мовленнєвої компетенції) під час вивчення дисципліни «Російська мова» при логічному поєднанні під час роботи на заняттях усних та писемних форм контролю знань студентів а також групових та індивідуальних форм роботи доцільно використовувати моделювання ситуацій спілкування; рольові ігри; тестування; виконання вправ, що передбачають редагування текстів, аналіз готових текстів та створення нових; складання опорних конспектів з тем, планів статей, параграфів, структурно-логічних схем за матеріалом розділів підручників, професійних словників; формулювання питань до теми, розгорнутих відповідей на питання; редагування текстів різних стилів; підготовку рефератів; укладання анотацій, рецензій тощо.

Наведемо приблизний перелік завдань, пропонованих для реалізації педагогічних умов формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей при вивченні дисципліни «Російська мова»:

1. Завдання для формування та закріплення початкових навичок володіння мовою.

- 1.1. Завдання, що передбачають розстановку пропущених букв і розділових знаків.
- 1.2. Завдання, що передбачають пошук і виправлення помилок у пропонованих текстах.
- 1.3. Завдання, що передбачають сприйняття тексту на слух з подальшим його переказом.
- 1.4. Завдання, що передбачають читання текстів з подальшим аналізом дотримання вимог орфоепічної мовної норми.

2. Завдання для формування умінь використовувати мовні засоби у професійній комунікації.

- 2.1. Редагування текстів різних стилів, зокрема, наукового та офіційно-ділового.
- 2.2. Тести для перевірки практичних умінь використовувати мовні засоби у професійному спілкуванні.

2.3. Розгорнути відповіді на запитання.

3. Завдання для формування умінь реалізовувати основні різновиди мовлення у процесі спілкування.

При виконанні завдань цієї групи велике значення має логічність і послідовність викладу, дотримання правил і норм літературної мови, доречне використання термінології, словосполучень, властивих певній галузі науки, техніки, освіти. Крім того, виконання такого типу робіт сприяє розвитку навичок формулювання власних висловлювань, формуванню навичок роботи з довідковою літературою, аналізу та систематизації категорій професійного мовлення, дозволяє визначити рівень засвоєння матеріалу тим, хто виконує таке завдання, оскільки воно вимагає точності, чіткості, коректності, однозначності формулювань; потребує умінь аналізу текстів (як усних, так і писемних), формулювання висловлювань, логічності мислення, передбачає формування сукупності опорних понять системи професійного спілкування, а також збагачення словникового складу студентів професійною лексикою та розвиток навичок використання термінології у ситуаціях професійного спілкування.

3.1. Підготовка доповіді та виступ перед групою.

3.2. Складання опорних конспектів.

3.3. Складання планів статей, параграфів.

3.4. Складання структурно-логічних схем за матеріалом розділів підручників.

3.5. Складання професійних словників.

3.6. Формулювання питань до текстів.

3.7. Укладання анотацій, рецензій,

3.8. Підготовка рефератів.

4. Завдання для формування умінь моделювати процеси спілкування з урахуванням структури комунікації.

4.1. Моделювання ситуацій з використанням відповідних мовних засобів. Наприклад, можуть бути використані такі завдання: *змодельуйте ситуацію, використовуючи відповідні одиниці мовленнєвого етикету, поясніть можливі варіанти вживання етикетних виразів: керівник незадоволений вчинком підлеглого; викладач пропонує учневі підготувати виступ, а той не погоджується; студент запізнився на заняття і хоче зайти до аудиторії; учасник наради не погоджується з думкою, яку було висловлено; у навчальній групі з'являється новий студент; працівник вперше приходить на нове місце роботи.*

4.2. Моделювання ситуацій спілкування на задану тему. Використовуються завдання такого типу: *змодельуйте ситуацію зустрічі й відтворіть відповідні короткі діалоги: з близьким другом; з незнайомою людиною, до якої необхідно звернутися у справі.*

4.3. Моделювання ситуацій усного та писемного спілкування. *Пропонуємо використовувати такі завдання: змодельуйте ситуації телефонного спілкування, складіть діалоги: з пропозицією щодо спільної діяльності; з метою з'ясувати, чи доставлено листа; щодо вакансії. Складіть листа з метою: з'ясувати можливість проходження групою студентів виробничої практики на підприємстві; висловити подяку за плідну співпрацю; привітати колектив підприємства, з яким Ви співпрацюєте протягом тривалого часу, з річницею заснування; з проханням направити кращих випускників на роботу в своє підприємство; до свого знайомого з проханням надіслати книгу.*

4.4. Складання діалогів-описів за малюнками.

4.5. Продовження заданих діалогів.

5. Завдання для формування умінь організувати процес комунікації та керувати ним.

5.1. Виконання вправ на підготовлену комунікацію. Для виконання завдання кожен студент обирає ситуацію з професійної діяльності чи приватного життя, яка потребує індивідуальної розмови, і розробляє орієнтовний зміст бесіди, яку демонструє, обравши партнером свого колегу. Аналізуються: доречність та ефективність використання мовних засобів, дотримання правил спілкування.

5.2. Здійснення індивідуальної бесіди як спонтанної взаємодії. Учасники отримують завдання: при мінімальній підготовці здійснити індивідуальну бесіду, мета якої – організація взаємодії з різними суб'єктами комунікативного процесу з метою встановлення контакту та пошуку шляхів спільного розв'язання проблеми.

5.3. Завдання для самооцінки та оцінки роботи під час виконання вправ. При аналізі власної роботи і роботи одногрупників розглядаються хід виконання вправ на занятті та робота протягом вивчення курсу з точки зору професійного і приватного спілкування. Учасники оцінюють процес спілкування з точки зору легкості або складності входження в контакт, виходу з контакту, побудови процесу спілкування як безпосереднього, так і опосередкованого (телефонна розмова, листування), спілкування з однією людиною або групою осіб. Загальний висновок має стимулювати студентів до активної роботи в напрямку розвитку комунікативності.

Висновки. Реалізація педагогічних умов формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей при вивченні дисципліни «Російська мова» зумовлює застосування завдань, що передбачають складання структурно-логічних схем, словників термінів, анотацій, оглядів літератури, планів статей, параграфів, посібників; формування опорних конспектів з певної теми; формулювання питань до теми, матеріалу розділу, посібника; роботу з текстами підручників, посібників, довідників; моделювання ситуацій професійного спілкування; рольові ігри; аналіз власної роботи і роботи одногрупників під час виконання вправ; тести; вправи, що передбачають редагування текстів, аналіз готових текстів або створення нових. При цьому важливу роль відіграють наявність позитивної мотивації діяльності; відповідність характеру дидактичного матеріалу, пропонуваного для опрацювання, спеціальності, яку набувають студенти; створення ситуацій, наближених до реальних, за допомогою добору мовного матеріалу, що використовується в мовленні фахівців відповідного профілю, системи комунікативних вправ, завдань, рольових ігор, навчального діалогу.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує повною мірою питання формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей. Подальший науковий пошук може бути пов'язаний із визначенням педагогічних умов формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей у різних стилях сучасної російської мови.

Список використаних джерел

1. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов Московского государственного института стали и сплавов (технологического университета), 2004. – 42 с. – (Серия: Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы»).
2. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения / О. М. Казарцева. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 496 с.
3. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти / [А. М. Богуш, О. С. Трифонова, Н. В. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. А. М. Богуш]; Півд. наук. центр АПН України. – Одеса, 2001. – 269 с.
4. Мартіна О. В. Формування комунікативних умінь в учнів при вивченні іменника в шкільному курсі української мови: посібник для вчителя / О. В. Мартіна. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. – 72 с.
5. Пасинок В.Г. Теоретичні основи формування професійних мовленнєвих умінь у майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. Г. Пасинок. – К., 2002. – 40 с.

6. Тоцька Н.Л. Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного ВНЗ: 3 технолог. спец. легкої пром. : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. Л. Тоцька. – К., 2001. – 20 с.
7. Успенский М. Б. Курс современного русского языка в педагогическом вузе / М. Б. Успенский – М.: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2004. – 192 с.
8. Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання / О. Н. Хорошковська – К.: Ін-т педагогіки АПН України, 1999. – 306 с

Сукачова Г.П., Сукачова Т.І.

Формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей

У статті наведено перелік завдань, пропорованих для реалізації педагогічних умов формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей при вивченні дисципліни «Російська мова».

Ключові слова: мовленнєва компетенція, інженерно-педагогічна освіта, підготовка іноземних студентів, педагогічні умови, завдання з дисципліни «Російська мова».

Сукачева Г.П., Сукачева Т.И.

Формирование речевой компетенции иностранных студентов инженерно-педагогических специальностей

В статье приводится перечень заданий, предлагаемых для реализации педагогических условий формирования речевой компетенции иностранных студентов инженерно-педагогических специальностей при изучении дисциплины «Русский язык».

Ключевые слова: речевая компетенция, инженерно-педагогическое образование, подготовка иностранных студентов, педагогические условия, задания по дисциплине «Русский язык».

Sukacheva G.P., Sukacheva T.I.

Speech competence's formation of foreign students of engineering and pedagogical specialties

This article provides a list of tasks offered to implement pedagogical conditions of speech competence of international students of engineering and pedagogical skills in the study of the subject "Russian."

Keywords: speech competence, engineering, teacher education, training foreign students, pedagogical terms, the problem of discipline "Russian."

Стаття надійшла до редакції 24.10.2013 р.